

ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ФЕНОМЕНУ ГРОШЕЙ У АКсіОЛОГІЧНОМУ АСПЕКТІ АНАЛІЗУ

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Анотація

У тезах представлено результати аналізу грошей як ціннісної орієнтації індивіда крізь призму різних концептуальних підходів до класифікації цінностей в сучасних соціологічних перспективах дослідження.

Ключові слова: цінності, гроші, термінальні цінності, інструментальні цінності, реальні та декларовані цінності, матеріалістичні та постматеріалістичні цінності.

Abstract

The article presents the results of the analysis of money as an individual's value orientation through the prism of various conceptual approaches to the classification of values in modern sociological research perspectives.

Keywords: values, money, terminal values, instrumental values, real and declared values, materialistic and post-materialistic values.

Вступ

Феномен грошей, що є одним з основних регуляторів суспільного співжиття впродовж історії людства, має комплексну природу і може бути пояснений лише у контексті застосування міждисциплінарного мультипарадигмального наукового підходу. Одним із базових аспектів інтерпретації грошей є аксіологічний, який відштовхується від розуміння грошей як цінності. Попри безумовну інтуїтивну доцільність розгляду грошей крізь призму даної оптики аналізу постає необхідність уточнення – про який саме тип цінності тут варто вести мову. Враховуючи, що у суспільствознавстві термін «цінності» є одним з базових, найчастіше вживаних, проте й найбільш абстрактних з вкрай розмитими концептуальними межами, звернення до класифікацій та типологій цінностей видається важливою складовою вирішення мети даної роботи – представити інтерпретації феномену грошей крізь призму аксіологічного аспекту пізнання їх характеристик.

Результати дослідження

Попри широкий вжиток поняття «цінність» і в науковому, і в повсякденному використанні його опорні дефініції не є чітко визначеними, що частково обумовлено й оманю очевидності даного поняття. Справді, різні вектори дослідження цінностей у суспільствознавстві (цінності-мотивації до дії; цінності-потреби у дефіцитному ресурсі; цінності – сенс існування; цінності – підтримка здатності людини до життя; цінності – особистісні переконання і життєва опора; цінності – соціальні настанови тощо) вимагають уточнення, про що саме науковець веде мову, використовуючи поняття «цінності» як опорне. Окремої зауваги вимагає врахування суб'єктивності цінностей для певних суспільств, культур та соціальних груп, адже досить мала кількість ціннісних орієнтацій є загальними світовими універсаліями (складно назвати цінності, які б мали статус позапросторових та позачасових, такими хіба що можуть бути постулати біблійних Заповідей).

Яких же ціннісних ознак та характеристик набувають гроші? Так, класичне розділення цінностей на термінальні та інструментальні (за М.Рокичем [1]) дозволяє віднести гроші до інструментального типу, адже, очевидно, вони виступають засобом досягнення цілей вищого значення (комфорту, цікавого життя, підтримки здоров'я, влади тощо). Однак, варто розуміти, що хоч феномен грошей має інституційні засади, цінність грошей має практичну реалізацію у думках, мотивах та діях окремої особи, тож на індивідуальному рівні відображення цінностей грошей має суб'єктивну варіативність і цілком може мати термінальну природу. Так, не випадковим є гротескно представлені образи персонажів класичної літератури (наприклад, головний герой роману Оноре де Бальзака «Гобсек»), де накопичення капіталу відбувається заради самого примноження статків, а гроші втрачають функцію посередництва і перетворюються на самоціль. Саме термінальну роль за М.Вебером [2]

гроші як капітал виконують й в межах капіталістичної системи, коріння якої лежить у принципах протестантської етики, де примноження доходу підприємця супроводжується аскетичним способом життя і відмовою від розкоші та гедоністичних радощів цивілізаційних здобутків. І якщо на початку обґрунтування такого накопичення заради накопичення мало релігійне пояснення («фінансові здобутки за життя є Божим натяком на твоє виняткове місце у потайбічці після смерті»), то в подальшому секуляризаційні маховики капіталізму руйнують вплив релігійних основ на економічну поведінку індивіда й імплементують стриману щодо задоволень поведінку людину просто у звичку, норму та традицію.

Поділ цінностей на реальні та декларовані, на наш погляд, є одним із найбільш цікавих та важливих векторів типологізації цінностей задля подальшого їх вимірювання у практичній царині дослідження. Декларовані цінності – це цінності, що мають відображення у раціоналізованих думках людини щодо тих чи інших речей. Реальні цінності – це те, що людина відтворює у реальних діях, досягає цього, оскільки це є важливим для неї. Це ті рівні, що можуть суперечити одне одному. Яскравий прояв така антиномія має на прикладі цінності здоров'я. Так, більшість з нас цілком щиро усвідомлює цінність здоров'я (декларовані цінності), проте, розуміючи це, не дотримується здорового способу життя, має шкідливі звички (реальні цінності). Щодо грошей як цінності таке протиріччя теж може бути цілком можливим. Так, для людини, що соціалізувалась за радянської доби, гроші можуть не мати яскраво вираженої деклараційної перспективи, хоча й виступають цінністю цілком реальною, адже спроби долучення до праці зазвичай мають оплачувану основу – фінансову винагороду. Це обумовлено радянською ідеологією, в межах якої людині пропагувалися певні «бажані» риси характеру, зокрема й такі як скромність, невибагливість, рівність, тож публічна декларація «мені важливі гроші» могла бути суворо засудженою.

Один із сучасних теоретиків соціології, автор теорії міжгенераційної зміни цінностей, американський вчений Р. Інглехардт [3] розглядав значення грошей для людини у кількох площинах: а) матеріалістичних цінностей, що є основою фізичного виживання людини, умови первинної соціалізації якої відбувались за тотального дефіциту можливостей контролю фізичної та економічної безпеки; б) гроші як ресурс, що втрачає статус цінності на постматеріалістичному етапі, умовами якого є первинна соціалізація індивіда у мирному благополучному суспільстві з високим рівнем соціальної підтримки держави. За постматеріалізму для людини безперечно гроші є важливими, проте вона не звикла до їх нестачі та неможливості забезпечення вітальних потреб, тож статусу цінностей набувають інші об'єкти нематеріального характеру, а саме – самоактуалізація особистості, саморозвиток, охорона довкілля, екологічні та ліберальні імперативи. За основу даної концептуальної схеми було взято ідею ієрархічної системи потреб людини за А. Маслоу. При деградації економічної системи та за наявності гострих соціальних пертурбацій (війна, економічна криза) люди можуть повернутися до матеріалістичних цінностей у зв'язку з набуттям вітального значення останніх.

Висновки

Гроші можуть бути інтерпретовані як цінність, адже є стимулом-мотивацією людської діяльності, обмеженим ресурсом, який завжди залишатиметься у дефіциті, є важливим елементом культури суспільства кожного історичного типу, а у деяких випадках є самоціллю до накопичення та примноження. Уточнення щодо того, цінностями якого типу виступають гроші, забезпечить звернення до класифікацій цінностей за різними критеріями, зокрема поділу цінностей на термінальні та інструментальні, реальні та декларовані, а також матеріалістичні та постматеріалістичні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Rokeach M. The nature of human values / M Rokeach. New York, NY: Free Press, 1973. 438 p.
1. Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму / М.Вебер [перекл. О.Погорілий]. Наш формат, 2023. 216 с.
2. Інглехарт Р. Культурний зсув у зрілому індустріальному суспільстві / Р.Інглехартт // Соціологія: Хрестоматія (від першоджерел до сучасності). У 2-х томах. Львів: ЛьвДУВС, Т. 2, 2019. С.27-33.

Мороз Євгенія Олегівна – кандидат соціологічних наук, доцент, доцент кафедри теорії та історії соціології факультету соціології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, morozeo@knu.ua

Moroz Yevheniia Olehivna - Candidate of Sociological Sciences, Associate Professor at the Faculty of Sociology, Taras Shevchenko National University of Kyiv, morozeo@knu.ua